

НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ГРИГОРЕНКО ЄВГЕН ІВАНОВИЧ

УДК 342.742

**КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРОХОДЖЕННЯ
ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ГРОМАДЯНАМИ УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

Спеціальність 12.00.02 – конституційне право;
муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі конституційного права України Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор **Колісник Віктор Павлович**, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, професор кафедри конституційного права України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент **Любченко Павло Миколайович**, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри державного будівництва;

кандидат юридичних наук, доцент **Серьогін Віталій Олександрович**, Харківський національний університет внутрішніх справ, начальник кафедри конституційного та міжнародного права.

Захист відбудеться 02 жовтня 2009 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70).

Автореферат розісланий 31 серпня 2009 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В. П. Колісник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Військова служба є неодмінним та важливим атрибутом сучасної правової держави. Окремі аспекти конституційно-правового закріплення основ її проходження останнім часом були розглянуті в кандидатських дисертаціях Г.П. Батюка, І.Ф. Коржа, Є.Я. Кравця, В.Й. Пашинського. Проте залишаються нез'ясованими сутність, значення, особливості та межі конституційного регулювання проходження військової служби. Значущість цієї проблематики обумовлена також процесами реформування Збройних Сил України та інших військових формувань, прагненням держави перейти на їх комплектування виключно на професійній основі. До того ж наукова розробка військового обов'язку та права на доступ до військової служби у галузі конституційного права України майже не проводиться.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в рамках і відповідно до цільової комплексної програми «Права людини і проблеми організації і функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування в умовах становлення громадянського суспільства» № 0106u002285.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у розробці, узагальненні та обґрунтуванні конституційних засад військової служби в Україні, з'ясуванні сутності та особливостей конституційно-правового регулювання проходження військової служби. Для досягнення цієї мети були поставлені такі завдання:

- встановити соціальне призначення, юридичну природу військової служби, взаємозв'язок останньої з іншими конституційно-правовими інститутами;
- з'ясувати етапи розвитку та сучасний стан конституційної регламентації проходження військової служби;
- встановити головні ознаки проходження військової служби крізь призму виконання військового обов'язку та права на доступ громадян до військової служби;
- здійснити розмежування між військовим обов'язком та обов'язком захищати Вітчизну, з'ясувати його місце в системі основних прав і обов'язків;
- установити роль та значення проходження військової служби для забезпечення національної безпеки України, функціонування демократичного політичного режиму та забезпечення прав і свобод громадян;
- розробити науково-обґрунтовані практичні рекомендації щодо вдосконалення конституційного регулювання проходження військової служби в Україні.

У процесі практичної реалізації названої мети та завдань у дисертації передбачалося сформулювати теоретичні висновки та положення, сукупність яких становитиме підґрунтя подальшого удосконалення конституційного регулювання проходження військової служби.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері проходження військової служби громадянами України.

Предметом дослідження є конституційно-правове регулювання проходження військової служби в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є загальнонауковий діалектичний метод пізнання державно-правових процесів і явищ, що дозволяє розглянути їх у розвитку та взаємозв'язку, виявити усталені напрями і закономірності. Проблема конституційних засад проходження військової служби є доволі складною, багатогранною та передбачає для її всебічного дослідження застосування сукупності інших методів. Із загальних методів використовувались системний, структурно-функціональний, історичний та інші. Застосування системного та структурно-функціонального методів дозволило визначити місце військової служби у структурі державної служби, військового обов'язку – у структурі конституційних обов'язків та відповідно їх розмежувати. Використання історичного методу дозволило здійснити аналіз історичного розвитку конституційних засад військової служби та більш детально з'ясувати сутність і соціальне призначення військової служби. Також дисертант використовував порівняльно-правовий, формально-логічний та деякі інші методи, що дозволило проаналізувати конституційні норми, які регламентують проходження військової служби в Україні, правові норми інших нормативно-правових актів, розмежувати та сформулювати відповідні поняття.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження. Робота є першим в Україні комплексним дослідженням конституційних засад проходження військової служби громадянами України. Проведене дослідження дозволило обґрунтувати й сформулювати ряд наукових положень та практичних рекомендацій щодо удосконалення конституційного регулювання проходження військової служби в Україні.

Уперше у вітчизняній юридичній науці:

- обґрунтовано, що проходження військової служби слід розглядати не лише як обов'язок, але й одночасно як конституційне право громадян України;
- встановлено, що право на доступ до військової служби необхідно розглядати саме в контексті конституційного права громадян України на рівний доступ до державної служби;
- обґрунтовано, що захист Вітчизни та проходження військової служби є конституційними обов'язками, які взаємопов'язані, проте є різними за своєю сутністю та цілою низкою ознак;
- встановлено, що альтернативна (невійськова) служба, яку проходять замість військової служби є одночасно і правом, і обов'язком.

Набули подальшого розвитку положення:

- про те, що військова служба є особливим видом державної служби, а також є критерієм, який повинен бути покладений в основу розмежування військових формувань та правоохоронних

органів;

- щодо норм Конституції України, які регулюють проходження військової служби громадянами України та обґрунтовано необхідність їх диференціації на такі види: а) норми, які встановлюють концептуальні засади проходження військової служби; б) норми, які опосередковано регулюють її проходження; в) норми, які встановлюють державну монополію на проходження військової служби громадянами України.

Удосконалено:

- визначення поняття «військовослужбовець», під яким слід розуміти громадянина України, який спрямовує свою професійну діяльність на виконання завдань та функцій, що покладені Конституцією та законами України на військову службу, яку він проходить у Збройних Силах України чи в інших військових формуваннях. Ґрунтуючись на цьому визначенні, удосконалено також визначення військової служби як особливого виду державної служби, яку проходять громадяни України, що відповідають вимогам, установленим у законі, у Збройних Силах України чи інших військових формуваннях і спрямовують свою професійну діяльність на виконання завдань та функцій, які покладені на них Конституцією та законами України;

- визначення поняття «курсанта», про яке йдеться у Законі України «Про вищу освіту». Курсант – це громадянин України, який проходить військову службу або інший вид державної служби та одночасно навчається у вищому військовому навчальному закладі або у вищому навчальному закладі, що має кафедри військової підготовки (факультети, відділення, інститути військової підготовки), або у вищому навчальному закладі відомчої освіти з особливими умовами навчання, з метою підготовки на посади осіб офіцерського складу та здобуття певного освітньо-кваліфікаційного рівня;

- пропозиції щодо закріплення в Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» права рівного доступу до військової служби;

- підходи до конституційного закріплення проходження військової служби, а також конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та запропоновано нову редакцію ст. 65 Конституції України, з якої необхідно виокремити норму про конституційний обов'язок шанувати державні символи та розповсюдити його на всіх осіб, що перебувають на теренах України. А ст. 65 Конституції України викласти в такій редакції: ч. 1 «Захист Вітчизни є правом та священним обов'язком громадян України», ч. 2 «Громадяни України проходять військову або альтернативну (невійськову) службу відповідно до закону»;

- пропозиції щодо запобігання необґрунтованим обмеженням прав і свобод військовослужбовців на рівні поточного законодавства, при цьому обґрунтована потреба в узагальнюючій конституційній нормі дати вичерпний перелік видів обмежень прав і свобод. Запропоновано нову редакцію ч. 1 ст. 64 Конституції України, яку необхідно після слів:

«Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України» доповнити словами «та встановлених законом з метою забезпечення національної безпеки і оборони України, територіальної цілісності і недоторканності», а також у цій частині викласти вичерпний перелік інших цілей, відповідно до яких можуть бути обмежені права і свободи, наприклад, з метою забезпечення громадського порядку, охорони здоров'я й моральності населення тощо.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження. Сформульовані в дисертації пропозиції і висновки можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – для подальшої розробки конституційних засад проходження як державної, так і військової служби, а також теорії конституційних обов'язків громадян; у правотворчій діяльності – як теоретичний матеріал при опрацюванні і прийнятті законів та інших нормативно-правових актів, що визначають та регламентують різні аспекти проходження військової служби; у правозастосуванні – з метою оптимізації форм і методів проходження військової служби; у навчальному процесі – при підготовці відповідного розділу підручника з конституційного права України, у викладанні навчального курсу, у науково-дослідній роботі студентів; у правовиховній роботі серед населення – для підвищення правової культури посадових осіб, які мають безпосереднє відношення до призову громадян на військову службу та забезпечення її належного проходження, роз'яснення конституційних положень щодо проходження військової служби громадянам України.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертації обговорювались на засіданнях кафедри конституційного права України Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Ключові положення роботи були представлені автором на науково-практичних конференціях, «круглих столах»: Сучасні проблеми юридичної науки та практики (23-24 квітня 2007 р., м. Харків); XIX Харківські політологічні читання. Проблеми глобалізації та геополітичний вектор розвитку України (23 червня 2007 р., м. Харків); Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні (28 вересня 2007 р., м. Львів); Сучасні проблеми юридичної науки (30-31 жовтня 2007 р., м. Харків); Вітчизняний конституціоналізм: сучасний стан і напрями розвитку (14 травня 2008 р., м. Харків); Осінні юридичні читання (12-13 листопада 2008 р., м. Харків).

Публікації. Основні положення дисертації було викладено у 10 наукових працях: 4 статтях у фахових виданнях і тезах 6 доповідей на наукових конференціях.

Структура дисертації обумовлена метою і предметом дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, що містять сім підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 213 сторінок, із них обсяг основного тексту – 191 сторінка. Список літератури містить 217 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми, визначаються зв'язок дисертації з науковими планами та програмами, її мета і завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, їх апробація, міститься інформація щодо публікацій, структури й обсягу дисертації.

Розділ 1. «Теоретичні засади конституційного регулювання військової служби та її проходження громадянами України» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. **«Історичні передумови виникнення військової служби та її конституційна регламентація на теренах України»** автор аналізує конституційне регулювання проходження військової служби в історичній ретроспективі та виділяє три основні етапи: 1) дорадянський; 2) радянський; 3) новітній. Зазначається, що в історії дорадянської України ці питання отримали певне закріплення перш за все в Конституції П. Орлика 1710 року, деякі положення якої стосовно проходження військової служби знайшли своєрідне продовження, відображення та розвиток у сучасному українському законодавстві. Радянський період характеризувався активним формуванням воєнної організації та інституту військової служби в особливих ідеологічних та політичних умовах, оскільки Україна входила до складу СРСР і власних збройних сил не мала. У перших двох конституційних актах (1919 та 1929 років) найбільш чітко простежувався класовий підхід щодо проходження військової служби. Наступні дві конституції (1937 та 1978 років) від цього практично відійшли і встановили загальний військовий обов'язок, однак ідеологічне навантаження залишалось. Робиться висновок, що серед радянських основних законів найбільш досконало урегулювала питання діяльності армії та проходження військової служби Конституція УРСР 1978 року.

У підрозділі 1.2. **«Військова служба як особливий вид державної служби»** військова служба розглядається як державна служба. Проте зазначається, що загальні вимоги законодавства про державну службу майже не поширюються на військову службу, її правова регламентація здійснюється спеціальним військовим законодавством. Наголошується на тому, що військова служба є критерієм, за допомогою якого можна відмежувати військові формування від правоохоронних органів та який варто покласти в основу визначення поняття військового формування. Однак зазначається, що в Україні цей критерій до останнього часу не застосовувався при прийнятті законів, які регулюють організацію та функціонування правоохоронних органів, у зв'язку з чим, деякі з них комплектуються переважно особами, що проходять військову службу.

Підкреслюється, що поняття «військова служба» найбільш тісно пов'язане з поняттям «військовослужбовець», під яким слід розуміти громадянина України, який спрямовує свою професійну діяльність на виконання завдань та функцій, що покладені Конституцією та законами

України на військову службу, яку він проходить у Збройних Силах України чи в інших військових формуваннях. У свою чергу, під військовою службою необхідно розуміти особливий вид державної служби, яку проходять громадяни України, що відповідають вимогам, установленим у законі, у Збройних Силах України чи інших військових формуваннях і спрямовують свою професійну діяльність на виконання завдань та функцій, які покладені на них Конституцією та законами України.

Робиться висновок, що визначення військової служби повинно використовуватися й при конструюванні приписів деяких інших законів. Наприклад, ураховуючи зазначену дефініцію, можна дати визначення поняття «курсант», про яке йдеться у Законі України «Про вищу освіту». Курсант – це громадянин України, який проходить військову службу або інший вид державної служби та одночасно навчається у вищому військовому навчальному закладі або у вищому навчальному закладі, що має кафедри військової підготовки (факультети, відділення, інститути військової підготовки), або у вищому навчальному закладі відомчої освіти з особливими умовами навчання, з метою підготовки на посади осіб офіцерського складу та здобуття певного освітньо-кваліфікаційного рівня.

У підрозділі 1.3. «Загальні засади конституційно-правового регулювання проходження військової служби в Україні» зазначається, що найважливіші питання проходження військової служби врегульовані Конституцією України. Звертається увага на те, що на обсяг такого регулювання впливали різноманітні фактори та обставини, серед яких виділяються передусім стан суспільних відносин у цій сфері, що склався після розпаду Радянського Союзу, складний шлях України до незалежності, потужний потенціал Воєнної організації, застаріла система контролю, звітності, відсутність чіткої, зрозумілої для широкого загалу та визначеної стратегії реформування Воєнної організації тощо.

Робиться висновок, що конституційна регламентація проходження військової служби здійснюється сукупністю конституційних норм, серед яких слід виділити: а) норми, які встановлюють концептуальні засади проходження військової служби; б) норми, які опосередковано регулюють її проходження; в) норми, які встановлюють державну монополію на проходження військової служби громадянами України. Підкреслюється, що найважливішою нормою, яка безпосередньо стосується проходження військової служби, є положення ч. 2 ст. 65 Конституції України, згідно з якою «Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону». Виходячи з цього, робиться висновок, що ця норма встановила три важливі засадничі положення: по-перше, визнала існування в Україні військової служби, по-друге, встановила, що детальне регулювання її проходження має здійснюватися законами, якими вона скасована бути не може, по-третє, військову службу проходять лише громадяни України.

У підрозділі 1.4. «Проходження військової служби як конституційне право та як

обов'язок громадян України» підкреслюється, що ч. 2 ст. 65 Конституції України встановлює одночасно і військовий обов'язок, і право на рівний доступ до військової служби. У сучасній науковій та навчальній літературі військову службу розглядають переважно як обов'язок. Такий же підхід простежується й у поточному законодавстві та, навіть, у Конституції, яка встановлює, що військову службу громадяни відбувають. Останнє слово асоціюється передусім з обов'язком, повинністю. Домінування імперативності стосовно військової служби обумовлено й місцем розміщення норми в Конституції, адже і перед нею, і після неї вміщено норми-обов'язки. Цей підхід має свої витоки у радянському періоді, коли військова служба розглядалась виключно як обов'язок громадян. У цьому зв'язку зазначається, що в умовах сьогодення необхідно перенести головний акцент з обов'язку на право рівного доступу до військової служби. Наголошується на тому, що положення ч. 2 ст. 65 Конституції необхідно розглядати в органічному взаємозв'язку з ч. 2 ст. 38 Основного Закону України, яка закріплює право громадян користуватися рівним правом доступу до державної служби. Зазначається, що ці норми співвідносяться як спеціальна і загальна. У зв'язку з цим, пропонується у Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» закріпити положення, відповідно до якого громадяни України мають право на рівний доступ до військової служби.

Підкреслюється, що конституційний обов'язок захищати Вітчизну та нести військову службу не слід ототожнювати, оскільки вони є різними за цілою сукупністю ознак та можуть реалізовуватися як разом, тобто у взаємозв'язку, так і окремо, але у той же самий час вони знаходяться у діалектичному взаємозв'язку та впливають один на одного. Пропонується у сучасних умовах головний акцент робити саме на обов'язку захищати Вітчизну та поступово відмовитися від призову громадян на військову службу, а зміст військового обов'язку звузити. Натомість створити професійну армію, де військову службу громадяни будуть проходити за власним бажанням, реалізуючі свої здібності.

Зазначається, що положення ст. 65 Конституції України слід докорінно змінити та вдосконалити. З неї необхідно вивести в окрему статтю конституційний обов'язок щодо шанування державних символів та розповсюдити його на всіх осіб, що перебувають на теренах України. А саму ст. 65 Конституції України викласти в такій редакції: ч. 1 «Захист Вітчизни є правом та священним обов'язком громадян України», ч. 2 «Громадяни України проходять військову або альтернативну (невійськову) службу відповідно до закону». Робиться висновок, що останній вид служби за своєю юридичною природою є правом-обов'язком.

Доведено, що військовий обов'язок є конституційним обов'язком, якому притаманні всі характерні риси останнього. У той же час, наголошується на тому, що зазначений конституційний обов'язок має свою специфіку. По-перше, він передбачений Конституцією України, але встановлюється виключно законом. По-друге, поширюється виключно на громадян України. По-

третє, має суто персоніфікований характер. По-четверте, суб'єктами його реалізації є громадяни України, як правило, чоловічої статі, які мають відповідні якості, у тому числі належний стан здоров'я. По-п'яте, цей обов'язок безпосередньо пов'язаний із забезпеченням національної безпеки, оборони державної території у разі військового вторгнення та охорони важливих державних об'єктів. По-шосте, з початком реалізації військового обов'язку та проходження військової служби, статус громадянина трансформується у статус військовослужбовця, що пов'язано з обмеженням можливостей реалізації деяких конституційних прав і свобод (зокрема, права на свободу пересування). По-сьоме, особливий соціальний захист громадян, що реалізують цей обов'язок тощо.

Розділ 2. «Військова служба громадян України як засіб забезпечення національної безпеки і демократичних засад організації та функціонування суспільства» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Проходження військової служби в аспекті забезпечення національної безпеки України» зазначається, що на Збройні Сили України та інші військові формування покладено обов'язок щодо забезпечення національної безпеки України. Звертається увага на те, що для реалізації цієї функції державі недостатньо лише їх створити та запровадити порядок проходження військової служби. Держава має організувати та забезпечити умови для якісного її проходження та належного виконання своїх функціональних обов'язків кожним військовослужбовцем. Це пов'язано із тим, що проходження військової служби є дуже складним процесом, який передбачає здійснення цілої сукупності різноманітних дій та створення відповідних умов для цього. У зв'язку з цим, робиться висновок, що для досягнення результативного проходження військової служби важливого значення набуває гарантування особистої недоторканності та поваги гідності військовослужбовців, дотримання їхніх конституційних прав і свобод, соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей, підтримання у військових підрозділах належного порядку та військової дисципліни, усталеного морально-психологічного стану військовослужбовців, регулярного проведення навчань та постійного підвищення бойової майстерності та професіоналізму, забезпечення безпеки, у тому числі збереження і зміцнення здоров'я особового складу, попередження злочинності та вжиття інших необхідних заходів із боку як держави, командування, так і окремих військовослужбовців.

Обґрунтовується, що існування нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями, поширення випадків приниження їх честі та гідності, використання військової техніки та військовослужбовців не за призначенням, недостатнє фінансування як військових навчань та бойової підготовки, так і соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей та деякі інші чинники негативно впливають на належне проходження військової служби та на виконання своїх функціональних обов'язків кожним військовослужбовцем.

Наголошується на тому, що на взаємозв'язок між належним проходженням військової служби та забезпеченням національної безпеки прямо вказано у ст. 17 Конституції України, яка покладає забезпечення економічної та воєнної безпеки не тільки на державу, але й на Український народ. У той же час, робиться висновок, що формулювання ч. 1 ст. 17 Конституції України є не зовсім коректним. У зв'язку з цим, пропонується із зазначеної норми вилучити інформаційну безпеку та закріпити її у ч. 3 цієї статті, в якій йдеться про повноваження відповідних військових формувань та правоохоронних органів. Замість інформаційної безпеки у зазначеній нормі доцільно закріпити екологічну безпеку.

У підрозділі 2.2. «Дотримання прав і свобод громадян України в контексті проходження військової служби» наголошується на тому, що при конструюванні статусу військовослужбовця на рівні поточного законодавства варто встановити оптимальний баланс між необхідністю забезпечення національної безпеки і оборони та необхідністю забезпечення статусу військовослужбовця, який як і будь-яка людина є найвищою соціальною цінністю.

Пропонується, що для запобігання необґрунтованих обмежень прав і свобод військовослужбовців на рівні поточного законодавства необхідно в узагальнюючій нормі дати вичерпний перелік видів обмеження прав і свобод. Таким узагальнюючим приписом пропонується зробити ч. 1 ст. 64 Конституції України, де необхідно після слів: «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України» доповнити словами «та встановлених законом з метою забезпечення національної безпеки і оборони України, територіальної цілісності і недоторканності», а також у цій частині викласти вичерпний перелік інших цілей, відповідно до яких можуть бути обмежені права і свободи, наприклад, з метою забезпечення громадського порядку, забезпечення охорони здоров'я й моральності населення тощо.

Особливо підкреслюється, що в Україні на сучасному етапі її розвитку, проходження військової служби доволі часто супроводжується порушенням прав і свобод громадян, що її проходять та інших осіб. У зв'язку з чим, робиться висновок, що приниження людської гідності військовослужбовців перешкоджає належному виконанню військового обов'язку, свідомому ставленню до проходження військової служби та викликає соціальну напругу у військовому середовищі, зневіру у справедливість і, як результат, небажання служити. До того ж, особам, які пройшли військову службу в таких умовах важко адаптуватися до цивільного життя та знайти своє місце в суспільстві.

У підрозділі 2.3. «Проходження військової служби в аспекті функціонування демократичного політичного режиму в Україні» обґрунтовується, що проходження військової служби безпосередньо пов'язано з політичним режимом. У цьому зв'язку зазначається, що демократичний та недемократичний політичні режими майже діаметрально протилежно

впливають на процес проходження військової служби. Звертається увага на те, що для Української держави це питання є особливо актуальним, оскільки на процес проходження військової служби у нашій державі протягом тривалого часу продовжували здійснювати свій вплив саме рудименти недемократичного (тоталітарного) політичного режиму, які знаходять певний прояв й в умовах сьогодення. Крім цього, розбалансованість політичної системи України та слабкість демократичних інституцій обумовили суперечливий характер політичного режиму сучасної України, який уже не є тоталітарним, але ще не набув повністю усіх ознак демократичного політичного режиму, що негативно позначається і на функціонуванні Воєнної організації та на проходженні в її підрозділах військової служби. Робиться висновок, що Українська держава, здійснюючи перехід від тоталітарного до демократичного політичного режиму, має забезпечити одночасно й демократизацію інституту проходження військової служби, усунути чисельні перешкоди, що виникають на шляху формування сучасної Воєнної організації, демократичною за своєю суттю та здатної до виконання поставлених перед нею завдань, а також забезпечити демократичний контроль над всією воєнною сферою.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягало у з'ясуванні сутності, правової природи, особливостей військової служби та конституційно-правового регулювання її проходження. Здійснене дослідження дає змогу зробити такі висновки:

1. Військова служба в сучасних умовах за своєю суттю є державною службою, хоч і має особливий характер, який суттєвим чином відрізняє її від інших видів державної служби та напрямів людської діяльності. Проте загальні вимоги законодавства про державну службу майже не поширюються на військову службу, її правова регламентація здійснюється спеціальним військовим законодавством. Поняття «військова служба» найбільш тісно пов'язане з поняттям «військовослужбовець», під яким слід розуміти громадянина України, який спрямовує свою професійну діяльність на виконання завдань та функцій, що покладені Конституцією та законами України на військову службу, яку він проходить у Збройних Силах України чи в інших військових формуваннях. У свою чергу, під військовою службою необхідно розуміти особливий вид державної служби, яку проходять громадяни України, що відповідають вимогам, установленим у законі, у Збройних Силах України чи інших військових формуваннях і спрямовують свою професійну діяльність на виконання завдань та функцій, які покладені на них Конституцією та законами України.

2. Визначення військової служби повинно використовуватися й при конструюванні

приписів деяких інших законів. Наприклад, ураховуючи зазначену дефініцію можна дати визначення поняття «курсант», про яке йдеться у Законі України «Про вищу освіту». Курсант – це громадянин України, який проходить військову службу або інший вид державної служби та одночасно навчається у вищому військовому навчальному закладі або у вищому навчальному закладі, що має кафедри військової підготовки (факультети, відділення, інститути військової підготовки), або у вищому навчальному закладі відомчої освіти з особливими умовами навчання, з метою підготовки на посади осіб офіцерського складу та здобуття певного освітньо-кваліфікаційного рівня.

3. Конституційна регламентація проходження військової служби здійснюється сукупністю конституційних норм, серед яких можна виділити: а) норми, які встановлюють концептуальні засади проходження військової служби; б) норми, які опосередковано регулюють її проходження; в) норми, які встановлюють державну монополію на проходження військової служби громадянами України. Найважливішою нормою, що безпосередньо стосується проходження військової служби, є положення ч. 2 ст. 65 Конституції України, згідно з якою громадяни відбувають військову службу відповідно до закону. Ця норма встановила три важливі положення: по-перше, визнала існування в Україні військової служби, по-друге, встановила, що детальне регулювання її проходження має здійснюватися законами, якими вона скасована бути не може, по-третє, військову службу проходять лише громадяни України. Цей конституційний припис установлює одночасно право на рівний доступ до військової служби і військовий обов'язок. У сучасній науковій та навчальній літературі військову службу розглядають переважно як обов'язок. Такий же підхід простежується й у поточному законодавстві та навіть у Конституції, яка встановлює, що військову службу громадяни відбувають. Останнє слово асоціюється передусім з обов'язком, повинністю. Але в умовах сьогодення необхідно перенести головний акцент з обов'язку на право рівного доступу до військової служби.

4. Положення ч. 2 ст. 65 Конституції необхідно розглядати в органічному взаємозв'язку з ч. 2 ст. 38 Основного Закону України, яка закріплює право громадян користуватися рівним правом доступу до державної служби. Варто зазначити, що ці норми співвідносяться як спеціальна і загальна. У зв'язку з цим, необхідно у Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» закріпити положення, відповідно до якого громадяни України мають право на рівний доступ до військової служби.

5. Конституційний обов'язок захищати Вітчизну та нести військову службу не слід ототожнювати, оскільки вони є різними за цілою сукупністю ознак та можуть реалізовуватися як разом, тобто у взаємозв'язку, так і окремо але у той же самий час вони знаходяться у діалектичному взаємозв'язку та впливають один на одного.

6. Положення ст. 65 Конституції України слід докорінно змінити та вдосконалити. З неї

необхідно вивести у окрему статтю конституційний обов'язок щодо шанування державних символів та поширити його на всіх осіб, що перебувають на теренах України. А саму ст. 65 Конституції України викласти в такій редакції: ч. 1 «Захист Вітчизни є правом та священним обов'язком громадян України», ч. 2 «Громадяни України проходять військову або альтернативну (невійськову) службу відповідно до закону». Останній вид служби за своєю юридичною природою є правом-обов'язком.

7. Військовий обов'язок є конституційним обов'язком, якому притаманні всі характерні риси останнього. У той же час, зазначений конституційний обов'язок має свою специфіку. По-перше, він передбачений Конституцією України, але встановлюється виключно законом. По-друге, розповсюджується виключно на громадян України. По-третє, має суто персоніфікований характер. По-четверте, суб'єктами його реалізації є громадяни України, як правило, чоловічої статі, які мають відповідні якості, у тому числі належний стан здоров'я. По-п'яте, цей обов'язок безпосередньо пов'язаний із забезпеченням національної безпеки та реалізацією інших конституційно-значущих завдань. По-шосте, початок реалізації громадянином військового обов'язку та проходження військової служби означає трансформацію його статусу у статус військовослужбовця, що передбачає обмеження можливостей реалізації деяких конституційних прав і свобод. По-сьоме, особливий соціальний захист громадян, що реалізують цей обов'язок тощо.

8. Сучасний стан проходження військової служби свідчить про непоодинокі факти нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями, поширенні випадки приниження їх честі та гідності, використання військової техніки та військовослужбовців не за призначенням, недостатнє виділення коштів як для проведення навчань та бойової підготовки, так і для забезпечення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей та інші факти, які негативним чином впливають на належне проходження військової служби та на виконання своїх функціональних обов'язків кожним військовослужбовцем. Неналежним чином організоване проходження військової служби створює загрози національній безпеці України та тягне за собою порушення прав людини та громадянина.

9. Проходження військової служби безпосередньо пов'язано з політичним режимом. Демократичний та недемократичний політичні режими майже діаметрально протилежно впливають на процес проходження військової служби. Це питання для Української держави є особливо актуальним, оскільки на процес проходження військової служби у нашій державі протягом тривалого часу продовжували здійснювати свій вплив саме рудименти недемократичного (тоталітарного) політичного режиму, які знаходять певний прояв й в умовах сьогодення. Саме тому Українська держава, здійснюючи перехід від тоталітарного до демократичного політичного режиму, має забезпечити одночасно й демократизацію інституту

проходження військової служби, усунути чисельні перешкоди, що виникають на шляху формування сучасної Воєнної організації, демократичною за своєю суттю та здатної до виконання поставлених перед нею завдань, а також забезпечити демократичний контроль над всією воєнною сферою.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Григоренко Є. І. Захист Вітчизни та виконання військового обов'язку громадянами України: конституційно-правовий аспект / Є. І. Григоренко // Проблеми законності : Респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2007. – Вип. 89. – С. 34–39.
2. Григоренко Є. І. Реалізація конституційного принципу рівноправності у призові громадян України на строкову військову службу / Є. І. Григоренко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2007. – Вип. 37. – С. 97–103.
3. Григоренко Є. І. Деякі аспекти еволюції конституційного регулювання військової служби в Україні / Є. І. Григоренко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2007. – Вип. 39. – С. 264–269.
4. Григоренко Є. І. Конституційне право громадян України на рівний доступ до військової служби / Є. І. Григоренко // Проблеми законності : Респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2008. – Вип. 95. – С. 18–22.
5. Григоренко Є. І. Деякі питання вдосконалення регламентації конституційних обов'язків щодо захисту Вітчизни та відбування військової служби відповідно до закону / Є. І. Григоренко // Сучасні проблеми юридичної науки та практики : тези доп. та наук. повідомл. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів / за заг. ред. М. І. Панова. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2007. – С. 3–6.
6. Григоренко Є. І. Права і свободи військовослужбовців у аспекті розв'язання глобальних проблем безпеки / Є. І. Григоренко // Проблеми глобалізації та геополітичний вектор розвитку України : Збірник тез (за матеріалами XIX Харківських політологічних читань). – Х. : НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України, 2007. – С. 36–38.
7. Григоренко Є. І. Військова служба в аспекті обмежувальної функції Конституції України / Є. І. Григоренко // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні. Тези доповідей на Всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів. – Львів, 2007. – С. 47–49.
8. Григоренко Є. І. Правозахисний потенціал військової служби в Україні / Є. І. Григоренко //

Сучасні проблеми юридичної науки : тези доп. та наук. повідомл. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів / за заг. ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2008. – С. 112–116.

9. Григоренко Є. І. Належне проходження військової служби в аспекті забезпечення національної безпеки України / Є. І. Григоренко // Осінні юридичні читання: тези доп. та наук. повідомл. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених / за заг. ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2008. – С. 79–82.

10. Григоренко Є. І. Конституційні засади проходження військової служби в Україні / Є.І.Григоренко // Круглий стіл «Вітчизняний конституціоналізм: сучасний стан і напрямки розвитку» // Проблеми законності : Респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2008. – Вип. 99. – С. 264–265.

АНОТАЦІЇ

Григоренко Є. І. Конституційні засади проходження військової служби громадянами України: проблеми теорії та практики. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, Харків, 2009.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню конституційних засад проходження військової служби громадянами України. У роботі розглянута сутність, правова природа, особливості військової служби, існуючі в літературі підходи до її розуміння. Здійснено теоретичне узагальнення і запропоноване нове вирішення наукового завдання щодо удосконалення конституційно-правового регулювання проходження військової служби. Розглянуте проходження військової служби крізь призму виконання військового обов'язку та реалізації конституційного права громадян України на рівний доступ до військової служби. Здійснено розмежування між військовим обов'язком та обов'язком захищати Вітчизну, встановлені роль та значення проходження військової служби для забезпечення національної безпеки України, функціонування демократичного політичного режиму та забезпечення прав і свобод громадян. Розроблені науково-обґрунтовані практичні рекомендації щодо вдосконалення конституційного регулювання проходження військової служби в Україні.

Ключові слова: військова служба, проходження військової служби, військовий обов'язок, військовослужбовець, збройні сили, воєнна організація.

Григоренко Е. И. Конституционные основы прохождения военной службы гражданами Украины: проблемы теории и практики. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого, Харьков, 2009.

Диссертация посвящена комплексному исследованию конституционных основ прохождения военной службы гражданами Украины. В работе рассмотрена сущность, правовая природа, особенности военной службы, существующие в литературе подходы к ее пониманию, а также взаимосвязь с иными конституционно-правовыми институтами. Осуществлено теоретическое обобщение и предложено новое разрешение научного задания относительно усовершенствования конституционно-правового регулирования прохождения военной службы. Рассмотрено прохождение военной службы сквозь призму выполнения военной обязанности и реализации конституционного права граждан Украины на равный доступ к военной службе, установлены этапы развития и современное состояние конституционной регламентации ее прохождения. Осуществлено разграничение между военной обязанностью и обязанностью защищать Отечество, установлены роль и значение прохождения военной службы для обеспечения национальной безопасности Украины, формирования демократического политического режима и обеспечения прав и свобод граждан. Разработаны научно-обоснованные практические рекомендации относительно усовершенствования конституционного регулирования прохождения военной службы в Украине.

Разработаны понятия определений «военная служба», «военнослужащий», «курсант», проанализированы конституционные нормы, регулирующие прохождение военной службы, установлено, что ее прохождение связано с альтернативной (невоенной) службой, а последний вид службы необходимо рассматривать как право-обязанность.

Ключевые слова: военная служба, прохождение военной службы, военная обязанность, военнослужащий, вооруженные силы, военная организация.

Grygorenko E. I. Constitutional principles of fulfilling of military service by Ukrainian citizens: problems of theory and practice. – Manuscript.

The research for obtaining scientific degree of Candidate of legal Sciences on speciality 12.00.02 – Constitutional Law, Municipal Law. – The National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav Mydriy. – Kharkiv, 2009.

The thesis deals with the complex research of constitutional principles of fulfilling of military service by Ukrainian citizens. The sense, law nature, peculiarities of military service, approaches of its understanding existing in literature are investigated in the work. The theoretical generalization is made,

the new implementation of the research task connected with modernization of constitutional legal regulation of fulfilling of military duty is suggested. Military service by means of fulfilling of military duty and implementation of Ukrainian citizens' constitutional right to the equal right of military service are studied. The difference between the military duty and the duty to defend the Motherland is considered. The role and the importance of military service for the protection of national of Ukraine, the functioning of democratic political regime and human rights are stated. The scientific veriflicated practical recommendations to modernization of constitutional regulations of military service in Ukraine are developed.

Key words: military service, fulfilling of military service, military duty, military man, Armed Forces, military organization.

Відповідальний за випуск:
кандидат юридичних наук, доцент
Ф. В. Веніславський

Підписано до друку 18.06.2009 р. Формат 60х90/16.

Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.

Ум. друк. арк. 0,7. Облік.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим. Зам. № 3645.

Друкарня
Національної юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77